

2. *Честнов І. Л.* Універсальність права в контексті культурного релятивізму // *Філософія права і загальна теорія права.* – 2013. – № 1. – С. 183–190.
3. *Радбрух Г.* Філософія права / Г. Радбрух. – М. : Международные отношения, 2004. – 240 с.
4. *Спекторский Е. В.* Энциклопедия права : лекции / Е. В. Спекторский. – Варшава, 1912. – Вып. 1
5. *Спекторский Е. В.* Происхождение идеи общего или универсального права / Е. В. Спекторский // *Антологія української юридичної думки* : в 6 т. – К., 2002. – Т. 1.
6. *Спекторский Е. В.* Из области чистой этики / Е. В. Спекторский // *Вопросы философии и психологии.* – 1905. – Кн. 78.
7. *Дністрянський С.* Погляд на теорії права та держави / С. Дністрянський // Ювілейний збірник Наукового товариства імені Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття оснований (1873–1923). – Л., 1925.
8. *Коваль А. Ф.* Погляди Станіслава Дністрянського на право та державу (загальнотеоретичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / А. Ф. Коваль. – Л., 2005. – 16 с.
9. *Гамбаров Ю. С.* Гражданское право. Общая часть / Ю. С. Гамбаров ; под ред.: В. А. Томсинова. – М. : Зерцало, 2003. – С. 20–32.
10. *Гамбаров Ю. С.* Право в его основных моментах / Ю. С. Гамбаров // *Правоведение.* – 1995. – № 4–5. – С. 97–133.

Музыка І. В. Концепція універсального права у творчій спадщині вітчизняних соціологів права

Розкриваються особливості концепції універсального права, розробленої вітчизняними соціологами права, та її значення для філософії права, теорії права, соціології права та пізнання правової реальності.

Ключові слова: універсальне право, Е. Спекторський, С. Дністрянський, Ю. Гамбаров, правова реальність, філософія права, теорія права, соціологія права.

Музыка И. В. Концепция универсального права в творческом наследии отечественных социологов права

Раскрываются особенности концепции универсального права, разработанной отечественными социологами права, и ее значение для философии права, теории права, социологии права и познания правовой реальности.

Ключевые слова: универсальное право, Е. Спекторский, С. Днистрянский, Ю. Гамбаров, правовая реальность, философия права, теория права, социология права.

Muzyka I. The problem of development of universal right in the sociological concept of law in the creative heritage of domestic sociologists of law

The meaning of the concept of universal right for the development of theory, philosophy and sociology of law and the knowledge of the historical and legal reality is studied.

Key words: universal right, E. Spektorsky, S. Dnistriansky, Yu. Gambarov legal reality, theory of law, philosophy of law, sociology of law.

УДК 340.1

*Ганна Вячеславівна Наставна,
аспірантка кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

**МЕЖІ ПРАВОВОГО ВПЛИВУ ЯК СКЛАДОВА ПРАВОВОГО ПРОГРЕСУ
(АНТРОПОЛОГО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ)**

Сучасний етап розвитку суспільно-політичного, правового та наукового життя характеризується динамічністю, яка виявляється, зокрема, у постійному внесенні змін і корегуванні напрямів подальшого розвитку. Зазвичай метою впровадження змін є бажання вдосконалення існуючих відносин, що безпосередньо пов'язано із набуттям певних якостей, якими має володіти об'єкт для досягнення ідеального рівня. Проблема впливу та дії права набирає більшої актуальності, враховуючи розвиток українського суспільства в напрямі формування громадянського суспільства, правової держави та демократизації правової системи.

У контексті змін правової дійсності в напрямі їхнього розвитку та вдосконалення доцільно аналізувати явище правового прогресу. Зокрема, А. Барсуков виокремив вузьке та широке розуміння поняття правового прогресу залежно від сфери, на яку він поширюється – як характеристику правової системи чи правового життя [1, с. 60]. На нашу думку, варто розглядати правовий прогрес як природно-історичний, поступальний процес вдосконалення правового розвитку суспільства, підвищення рівня його правового життя, що характеризується досягненням якісно нової мети.

Мета правового регулювання, на наше переконання, полягає у збалансованості та обґрунтованості правового впливу як багатоаспектної дії права на основні сфери життєдіяльності суспільства. Одним із аспектів цього впливу є обґрунтування його меж та основних напрямів. Саме ця проблематика потребує не лише переосмислення з урахуванням сучасних потреб, а й застосування нових підходів до її дослідження, яким є антрополого-комунікативний.

Питання щодо процесу реалізації правових норм, меж правового впливу та правового регулювання, дії права були предметом аналізу таких учених, як С. Алексєєв, С. Бобровник, Н. Вітрук, В. Гойман, А. Денисова, М. Козюбра, В. Лазарєв, Л. Макаренко, Н. Оніщенко, Т. Тарахонич та ін. Комунікативна теорія права, застосування антрополого-комунікативного підходу до дослідження правових явищ було обґрунтовано у працях С. Бобровник, Ю. Оборотова, А. Полякова, П. Рабіновича, А. Токарської. Однак необхідно зазначити, що більшість теоретиків права зосереджують свою увагу на аналізі меж правового регулювання за абсолютної відсутності аналізу меж правового впливу в антрополого-комунікативному аспекті, який надає широкі можливості розглядати право та правові явища з урахуванням постнекласичної парадигми розвитку сучасної науки.

Засновник комунікативної теорії права А. Поляков вважає, що найприроднішим, найнепомітнішим і найлюдянішим є основоположне невід'ємне право людини на комунікацію, право бути суб'єктом між-людської комунікації. Таким чином у процесі реалізації права на взаємодію суб'єктів виникають усі інші права. Нині антрополого-комунікативний підхід до правових проблем визначає обумовленість права такими людськими якостями, як свобода, відповідальність, власність, які як правові феномени виникають не самі собою, а у вигляді необхідних системних компонентів людського та соціального буття [2, с. 3–24]. Саме ця обставина визначає людиновимірність права та його розвиток у рамках комунікативної парадигми.

Варто додати, що А. Поляков виходить із припущення: право – це вид соціальної комунікації, суб'єкти якої на основі інтерпретації правових текстів реалізують свої права й обов'язки [3, с. 28–29]. Про феномен права та правову комунікацію можливо говорити лише тоді, коли взаємодіючи в рамках правової системи суб'єкти усвідомлюють і визнають, що вони реалізують власні права та обов'язки, які випливають із відповідних соціально-легітимованих правових текстів. По суті, в рамках запропонованої теорії розуміння права неможливо звести до якогось одного елемента: «норми», «правовідносин», «закону», «правових емоцій», «звичаю» тощо, оскільки комунікація дає можливість розглядати право як аутопоетичну самовідтворювальну систему, в якій розвиток цілого взаємопов'язаний безпосередньо з розвитком його частин і, таким чином, автономія права виявляється у самовідтворенні мережі комунікації.

Антрополого-комунікативний підхід до розуміння і дослідження права та правових явищ являє собою синтез двох складових: індивідуального (суб'єктивного), що пізнається за допомогою антропологічного аспекту, і соціального (об'єктивного), досліджуваного в межах комунікативного аспекту права; за допомогою цього підходу можливо також об'єднати теоретичну та практичну сфери буття права і дослідити його в дії.

Враховуючи сучасні умови розвитку правової системи, категорією, яка привертає все більший науковий інтерес та увагу вчених, є «дія права». Хоча думки вчених з цього питання різняться. Зокрема, В. Гойман [4, с. 22–23] пропонує вузьке (як один із аспектів права) та широке (процес формування правових можливостей та їх трансформацію в реальність) розуміння поняття «дія права». На думку О. Львової, «у сучасній правовій інтерпретації дією права є фактичний вплив права на суспільні відносини з метою їх упорядкування» [5, с. 117].

Н. Оніщенко дає таке визначення цьому поняттю: «Дія права – це змістово-динамічна складова права, яка характеризує фактичну реалізацію його властивостей здійснювати регулятивний (спеціально-юридичний), інформаційно-психологічний (мотиваційний), виховний (ідеологічний, педагогічний) та соціальний вплив на учасників суспільних відносин» [5, с. 5]. Виходячи з цього формулювання, можна виокремити такі типи (способи, канали) правового впливу: регулятивний, інформаційно-психологічний, виховний та соціальний. Варто зауважити, що ця класифікація здійснена з урахуванням лише одного критерію, а саме – за змістом впливу права на суспільні відносини. Зокрема, А. Денисова виокремила такі підстави типології впливу: «1) за основними засобами правового впливу (загальностримуючий та правообмежуючий); 2) за формами вияву засобів правового впливу (позитивний тип впливу правових засобів; негативний тип впливу правових засобів); 3) залежно від форми здійснення безпосереднього правового впливу (активний та пасивний типи); 4) за змістом впливу права на суспільні відносини (інформаційно-психологічний, ціннісно-мотиваційний, нормативний типи правового впливу); 5) за наслідками правового впливу (впорядковувальний, гарантувальний (захисний), врівноважувальний типи правового впливу); 6) за джерелом (формою) права (звичаєвий; прецедентний; нормативний; нормативно-договірний типи правового впливу)» [6, с. 7–8].

Питання діяльнісного аспекту права спрямовує науковий пошук у площину проблеми взаємозв'язку належного та дійсного. З урахуванням антрополого-комунікативного підходу бачимо можливість поєднати та синтезувати у праві ту ідею права, що існує в правах людини, «правових текстах» і її реалізацію в правовідносинах. На протигагу принципам існуючих типів наукової раціональності, в постнекласичній науці широко використовуються методи «дискурсу», «діалогу», інтегративна мето-

дологія, а отже, є можливість поєднати протилежні та антагоністичні за своєю сутністю явища. Таким чином, право важливо розглядати як з аксіолого-теоретичної, так і з праксеолого-практичної точки зору, надаючи питанню дії права та його впливу фундаментального значення.

Досліджуючи проблему дії права, ми стикаємося з питаннями: який обсяг дії права? яка «територія» самого права? Очевидною є наявність меж правового впливу, оскільки право не впливає на всі сфери суспільного життя. По-перше, право не має жодного стосунку до подій та явищ природного характеру та тих, що не залежать від людської волі та свідомості. По-друге, окрім правових норм, суспільні відносини покликані регулювати інші соціальні норми та правила. У цьому аспекті актуалізується проблема розмежування сфер дії права та моралі, права та звичаю тощо. По-третє, важливим є дотримання меж особистої свободи людини, невтручання з боку інших суб'єктів в особисте приватне життя. Отже, загальноновизнаним є існування певних меж впливу права.

У юридичній загальнотеоретичній літературі аналіз меж правового впливу засновується на можливості виокремлення двох основних підходів до їх розуміння: по-перше, об'єктивного підходу, що пов'язується з об'єктивно існуючими умовами, які не залежать від волі соціальних суб'єктів чи держави, не можуть змінюватися за їх волею та певним чином здатні обмежувати правовий вплив; по-друге, суб'єктивного підходу, що полягає у власному світосприйнятті суб'єкта, самооцінці соціальними суб'єктами своїх можливостей та можливостей права [6, с. 8–9]. Таким чином, можна стверджувати, що у науці зроблені спроби класифікувати межі правового впливу – на об'єктивні та суб'єктивні.

На наше переконання, уваги заслуговує підхід А. Васильєва, який хоча й стосується меж правового регулювання, однак є корисним для нашого дослідження. На думку вченого, існують дві межі, що визначають можливості правового регулювання, – верхня (зовнішня) та нижня (внутрішня). До зовнішніх меж правового регулювання вчений відносить природні та соціальні явища, які не залежать від людської волі. Нижня межа проводить так званий кордон між сферою правового регулювання та сферою, яку забезпечують інші соціальні регулятори – звичаї, мораль тощо [7, с. 27]. Відповідно, має існувати баланс між верхньою та нижньою межею. У рамках досліджуваної нами теми підхід А. Васильєва щодо меж правового регулювання може бути врахований в аспекті меж правового впливу, оскільки аналізовані поняття співвідносяться за сферою дії як частина (правове регулювання) та ціле (правовий вплив), тому ознаки та властивості, що має частина, відповідно, наявні у цілому.

На нашу думку, аналізуючи межі правового впливу із застосуванням антрополого-комунікативного підходу, варто акцентувати увагу на таких моментах: перший – антропологічний (людиноцентристський), другий – комунікативний. Межі правового впливу з урахуванням першого аспекту прямопропорційно залежать (звужуються чи розширюються) від того, чиї інтереси визначаються першочерговими – людини (громадянина) чи суспільства (держави). Нині принцип гуманізму покладається в основу сучасної правової системи, прав та свобод людини, які визнаються пріоритетними і найвищою цінністю для більшості держав світу. З огляду на зазначені факти межі правового впливу мають бути звужені до відповідного необхідного мінімуму, що створює умови для повноцінного забезпечення прав і свобод людини. З точки зору широкої свободи людини, такі суб'єкти, як особа, суспільство та держава мають взаємодіяти на засадах партнерства, компромісності та взаємодіяти як рівні, водночас виходячи з примату прав людини.

У рамках другого аспекту необхідно акцентувати увагу на ідеї А. Полякова про те, що право не існує, зокрема: поза текстуальними формами власної об'єктивації (наприклад, закону); де відсутні сприймаючі та інтерпретуючі його суб'єкти з власним психічним світом; де воно не легітимується відповідно до існуючих у суспільстві ціннісних стандартів (у тому числі ідеалів); де відсутні взаємодіючі суб'єкти – носії відповідних прав та обов'язків. Право – частина буттєвого світу людини, система рекурсивних комунікацій, воно не може бути зведене ні до законів, ні до норми, ні до ідеалів, ні до відносин, ні до психіки людини, взятих як окремі сутнісні центри поняття права [3, с. 29]. Шляхом визначення сфер і відносин, де не може існувати та діяти право, вчений обґрунтовує межі його впливу в контексті комунікативної теорії права.

Важливим для аналізу меж правового впливу є аналіз факторів, що їх обумовлюють. Як вважає Н. Оніщенко, «розгляд проблеми дії права, правової дії має істотні особливості й залежить від: типу держави; форми правління; форми державного устрою; політичного режиму; внутрішніх економічних, соціально-політичних і культурних передумов у конкретно-історичний період розвитку; обставин зовнішньополітичного життя» [8, с. 13]. До цього переліку можна додати також інші чинники, наприклад, характер призначення і сутність права для суспільства, пріоритетність колективних чи індивідуальних інтересів, рівень правової культури та правової свідомості, превалювання відповідного типу праворозуміння.

На думку Р. Ромашова, існує два взаємопов'язаних фактора, від яких залежить реальна дія права та якими вона зумовлюється: формально-юридичний (наявність формальних джерел права, суб'єктів як

носіїв прав і обов'язків, юридичних фактів) та фактичний (психологічний аспект, сприйняття права) [9, с. 216].

А. Денисова виокремила дві групи факторів, що визначають межі правового впливу: об'єктивні і суб'єктивні. Серед об'єктивних факторів досліджено закономірності розвитку суспільства; історичний етап розвитку суспільства, держави і права; просторово-часові обмеження людського соціуму; фізичні та інтелектуальні можливості людини. У системі суб'єктивних факторів виокремлено домінуюче праворозуміння, правосвідомість суб'єктів права, пропаганду права, наміри законодавця, законодавчі інновації, дієву систему правових велінь. Фактори об'єктивного і суб'єктивного характеру не є вичерпними, вони можуть змінюватися під впливом об'єктивних умов, звужуючи чи збільшуючи можливу межу правового впливу [6, с. 12–13]. Ми вважаємо, що ця класифікація факторів, що впливають на визначення меж впливу права, систематизує та доповнює попередні наукові напрацювання, хоча й звужена лише до однієї підстави виокремлення структурних елементів системи факторів.

Проблема дії права та правового впливу, а конкретніше питання щодо меж правового впливу, актуалізовані в сучасній юридичній науці через те, що потребують переосмислення у зв'язку зі змінами, що відбуваються як на суспільному, так і на державному, міждержавному рівнях. Новим аспектом до розгляду цих проблем є застосування антрополого-комунікативного підходу дослідження правових явищ, який відповідає викликам сьогодення та існує в рамках постнекласичного типу наукової раціональності.

Особливість правового впливу в аспекті антрополого-комунікативного підходу визначаємо через можливість поєднати та синтезувати у праві ідею права, що існує у правах людини та її реалізацію у правовідносинах.

Аналізуючи межі правового впливу як складову правового прогресу із застосуванням антрополого-комунікативного підходу, ми акцентуємо увагу на двох аспектах: антропологічному та комунікативному. З точки зору антропологічної складової межі правового впливу мають бути звужені до відповідного мінімуму задля забезпечення реалізації прав і свобод людини, а також взаємодія між людиною та іншими суб'єктами правовідносин має здійснюватися на партнерських засадах. У межах комунікативного аспекту право та межі його впливу необхідно сприймати як систему рекурсивних комунікацій, а отже, межі правового впливу мають бути направлені лише на створення сприятливих умов для правової комунікації в суспільстві.

Використані джерела

1. Барсуков А. Ю. Правовой прогресс как юридическая категория : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / А. Ю. Барсуков. – Саратов, 2004. – 191 с.
2. Поляков А. В. Антрополого-коммуникативное обоснование прав человека / А. В. Поляков // Права человека: вопросы истории и теории : материалы межвузовской научно-теоретической конференции (Санкт-Петербург, 24 апреля 2004 г.) / под общ. ред. Д. И. Луковской. – СПб., 2004. – С. 3–24.
3. Поляков А. В. Постклассическое правоведение и идея коммуникации / А. В. Поляков // Правоведение. – 2006. – № 2. – С. 26–43.
4. Гойман В. И. Действие права (методологический анализ) : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 / В. И. Гойман. – М., 1992. – 487 с.
5. Дія права: інтегративний аспект : моногр. / кол. авторів ; відп. ред. Н. М. Оніщенко. – К. : Юридична думка, 2010. – 360 с.
6. Денисова А. М. Механізм і засоби правового впливу (теоретико-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / А. М. Денисова. – К., 2012. – 20 с.
7. Васильев А. В. Теория государства и права : курс лекций / А. В. Васильев. – М. : Флинт; МПСИ, 2006. – 230 с.
8. Оніщенко Н. М. До питання про дію права (теоретико-правові аспекти дослідження) / Н. М. Оніщенко // Судова апеляція. – 2009. – № 1 (14). – С. 11–16.
9. Ромашов Р. А. Теория государства и права / Р. А. Ромашов. – СПб. : Питер, 2006. – 256 с.

Наставна Г. В. Межі правового впливу як складова правового прогресу (антрополого-комунікативний аспект)

У статті досліджено межі впливу права як складову правового прогресу в аспекті антрополого-комунікативного підходу до їх визначення. Акцентована увага на особливостях аналізу права в аспекті антрополого-комунікативного підходу. Здійснено аналіз дії права та класифікації підстав типології впливу. Охарактеризовано об'єктивний та суб'єктивний підходи до визначення меж правового впливу, нижня і верхня межа правового регулювання. Виокремлено об'єктивні та суб'єктивні фактори визначення меж правового впливу. Особливість правового впливу в аспекті антрополого-комунікативного підходу визначається через можливість поєднати та синтезувати у праві ідею права, що існує у правах людини, та її реалізацію у правовідносинах.

Ключові слова: правовий вплив, межі правового впливу, антрополого-комунікативний підхід, дія права.

Наставная А. В. Пределы правового воздействия как составляющая правового прогресса (антрополого-коммуникативный аспект)

В статье исследованы пределы действия права как составные правового прогресса в аспекте антрополого-коммуникативного подхода к их определению. Акцентировано внимание на особенностях анализа права в аспекте антрополого-коммуникативного подхода. Осуществлен анализ действия права и классификации оснований типологии его влияния. Охарактеризованы объективный и субъективный подходы к определению границ правового воздействия, нижняя и верхняя граница правового регулирования. Выделены объективные и субъективные факторы определения пределов правового

воздействия. Особенность правового воздействия в аспекте антрополого-коммуникативного подхода определяется через возможность совместить и синтезировать в праве идею права, которая существует в правах человека, и ее реализацию в правоотношениях.

Ключевые слова: правовое воздействие, пределы правового воздействия, антрополого-коммуникативный подход, действие права.

Nastavna G. The limits of the legal influence as a part of the legal progress (anthropological-communicative aspect)

In this article the limits of the legal influence as part of legal progress in terms of the anthropological-communicative approach to their definition are investigated. Attention is focused on the specifics of law analysis in terms of the anthropological-communicative approach. The analysis of the action of law and the classification of the law reasons typology influence is conducted. The objective and subjective approaches to defining the limits of the legal influence, the lower and upper limit of legal regulation are defined. The objective and subjective factors of the legal influence limits are determined. The feature of the legal influence in terms of the anthropological-communicative approach is determined by the opportunity to combine and synthesise in law the idea of law that exists in human rights and its implementation in the relationship.

Key words: legal influence, limits of legal influence, anthropological-communicative approach, action of law.

УДК 340.12

*Катерина Валеріївна Ніколіна,
доцент кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук*

ПРАВОВИЙ ПРОГРЕС ЯК ФОРМА ПРАВОВОГО ЖИТТЯ

Обґрунтування актуальності будь-якого наукового дослідження, як правило, обумовлюється відповідними трансформаціями в політичній, економічній, соціальній і, зокрема, правовій сферах, що засвідчує безперервний розвиток суспільних відносин. Зміна соціальної дійсності має діалектичний характер, оскільки відбувається внаслідок єдності і боротьби протилежностей. Інакше кажучи, у соціумі формуються як позитивні, так і негативні явища, які в цілому відображають рівень розвитку суспільства в конкретно-історичних умовах та формують вектор його вдосконалення. Право як соціальне явище також перебуває у прямій залежності від соціального прогресу і повинно відображати його етапи.

Сучасні наукові праці рясніють термінами «модернізація», «гармонізація», «уніфікація», «трансформація», «еволюція» стосовно правової системи та права зокрема, наголошуючи на їх динамічному характері. І в цьому контексті особливої актуальності набуває питання: яким чином відбувається зміна права, чи стає воно краще в своєму історичному розвитку чи навпаки деградує? Відповідь, на наше переконання, може дати комплексне дослідження категорії правовий прогрес як відображення позитивних змін у процесі правового розвитку.

Слід зазначити, що ідея прогресу як загальносоціального явища має тривалу історію дослідження і розглядалася у працях В. Босенка, Г. Гегеля, М. Грушевського, Е. Дюркгейма, Ж. Кондорсе, О. Конта, Ж.-Ж. Руссо, М. Шаповала та ін. Окремі аспекти правового прогресу розкриваються у поглядах А. Барсукова Д. Віко, А. Воронцової, І. Оборотова, П. Сорокіна та ін.

Разом із тим у вітчизняній юридичній науці відсутня єдина концепція правового розвитку і правового процесу відображення модернізації правової дійсності. Без відповіді залишаються питання критеріїв прогресу в праві, його напрямів, джерел, ознак, принципів. Саме тому метою нашої статті є обґрунтування необхідності комплексного теоретичного дослідження правового прогресу як самостійної категорії.

Розглядаючи правовий прогрес як форму соціального прогресу, слід з'ясувати підходи до визначення та характеристики останнього. І тут на перший план виходить проблема існування прогресу як феномену соціальної дійсності. Кризові явища в різноманітних сферах суспільного життя провокують скептичне ставлення до можливості позитивних змін і внаслідок цього категорія прогрес, на думку деяких науковців, не повинна використовуватися для характеристики розвитку соціуму. У цьому контексті ми поділяємо позицію В. Скворець, який стверджує, що заперечення ідеї соціального прогресу негативно впливає на процес розвитку життєстрою кожного народу, бо відкидає будь-які орієнтири його поступу [1, с. 123].

Прогрес (від лат. *progressus* – поступальний рух, успіх) традиційно розуміється як властивість реальних процесів, що полягає у висхідному русі від нижчого до вищого, від менш досконалого – до більш досконалого [2, с. 539–540]. Якщо ж звернемося до зарубіжних джерел, то процес там має декілька значень, зокрема: як рух до поліпшення чи більш розвиненої стадії або до першості; як те, що відбувається або робиться зараз, у цей момент [3].

У юридичній науці суспільний прогрес визначається як «висхідний розвиток людства від нижчих